

Ewa Pałka

**DZIAŁALNOŚĆ POZAROLNICZA
W GOSPODARSTWACH ROLNYCH NA OBSZARACH
WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO**

***NON-AGRICULTURAL ACTIVITY OF FARMS IN RURAL
AREAS OF THE ŚWIĘTOKRZYSKIE VOIVODSHIP***

Streszczenie

W okresie postępującego procesu restrukturyzacji gospodarki narodowej i dynamicznego rozwoju własności indywidualnej szczególnie ważnym problemem jest zmiana zachowań indywidualnych gospodarstw rolnych. Ten rodzaj podmiotów gospodarczych wymaga podjęcia empirycznych badań diagnostycznych, na podstawie których postawione zostaną cele rozwoju, będą dobrane instrumenty sterujące i metody strategii prowadzące do realizacji przyjętych celów.

Artykuł prezentuje istotę, stan oraz zróżnicowanie wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich na obszarze województwa świętokrzyskiego. Przedstawia on korzyści i zmiany zachodzące na obszarach wiejskich w zakresie struktury funkcjonalnej. Współczesne funkcje produkcji rolniczej zostają coraz częściej zastępowane przez usługi, produkcję dla potrzeb rolnictwa, czy agroturystykę.

Opracowanie prezentuje analizę rozwoju pozarolniczej działalności w gospodarstwach rolnych przeprowadzoną w skali lokalnej. Powyższa analiza została dokonana w celu identyfikacji głównych czynników stymulujących rozwój pozarolniczej aktywności gospodarstw rolnych. Badania empiryczne pokazały, że rozwój pozarolniczej działalności w indywidualnych gospodarstwach rolnych wywiera wpływ na rolnictwo i może poprawić trudną sytuację ekonomiczną gmin wiejskich województwa świętokrzyskiego.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, wielofunkcyjny rozwój, pozarolnicza działalność, struktura funkcjonalna

Summary

In the period of progressing process of national economy restructuring and dynamic development of private property the particularly important problem is the changes of individual economic entities behaviour. This kind of entities as the

agricultural farms requires to take empiric diagnostic tests on which basis the development aims will be assumed, the control instruments and strategy methods leading for realization or assumed aims will be selected.

The paper presents the essence, justification and purposefulness of the multifunctional development in rural areas of the świętokrzyskie voivodship. It points out benefits and emphasizes the problem complexity, indispensable means and the change of the rural areas function. The present function of the agricultural materials production has to be replaced by the population initiative and enterprise in service performance and organization, craft production and agrotourism. The article presents an analysis of the development of non-agricultural activities in private farming on the local scale. The analysis was designed to identify the main factors stimulating non-agricultural economic activities. The analysis has indicated that the concentration of non-agricultural activities depend on the size of the spatial system. Empirical research showed that non-agricultural activity in private farming influences the profitability of private farming and the income situation of communes in the świętokrzyskie voivodship.

Key words: *rural areas, multifunctional development, non-agricultural activity, functional structure*

WPROWADZENIE

Przemiany systemu politycznego oraz ekonomicznego, które rozpoczęły się w Polsce od końca lat 80. XX wieku stały się przyczyną rozpoczęcia diametralnych zmian gospodarczych. Dotyczyły one obowiązujących warunków społecznych i ekonomicznych, które miały wpływ na rozwój gospodarczy kraju. Transformacja systemu zarządzania gospodarką narodową wymusiła dostosowanie różnych przejawów realizowanej działalności gospodarczej do nowych reguł gospodarki rynkowej. Procesy dostosowania polegały na przemianach dotychczas funkcjonujących w wymogach gospodarki centralnie planowanej podmiotów gospodarczych i przestawienie ich „na tory” wymogów rynkowych.

Procesy przekształceń przebiegały w sposób odmienny w miastach, inaczej zaś zachodziły na obszarach wiejskich, w tym w sektorze rolnictwa.

Problematyka wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich stanowi współcześnie wiodące zagadnienie w badaniach społeczno-gospodarczych przeobrażeń wsi. Nowy system gospodarczy w Polsce wprowadzony na przełomie lat 80. i 90. przyczynił się do rozwoju innych nierolniczych funkcji na terenach wiejskich. Zagadnienie pozarolniczej aktywności gospodarstw rolnych ma istotne znaczenie dla realizacji idei wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich. Wiąże się ono pośrednio ze spadkiem liczby osób pracujących w rolnictwie oraz z umacnianiem pozarolniczych działów gospodarki na obszarach wiejskich. W chwili obecnej w warunkach wysokiej stopy bezrobocia podnosi się ranga pozarolniczych funkcji obszarów wiejskich oraz istotna staje się pozarolnicza działalność gospodarstw rolnych [Kłodziński 2001]. Działalność ta jest odzwierciedleniem aktywnych postaw rolników wobec wymagań gospodarki rynkowej

i ściśle wynika ze spadku opłacalności produkcji rolnej. Poprzez tworzenie nowych miejsc pracy następuje poprawa warunków życia ludności rolniczej. Celem rozwoju obszarów wiejskich w wielu regionach Polski jest obecnie wzbogacanie funkcji społeczno-gospodarczych, tj. odchodzenie od monofunkcyjnego, rolniczego charakteru tych obszarów, a kierowanie się w stronę wielofunkcyjności [Stoła 2005].

Analiza kierunku wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wymaga rozpoznania zarówno aktualnego poziomu, jak i struktury aktywności pozarolniczej w gospodarstwach rolnych. Tak ukierunkowaną analizę przeprowadzono dla obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego. Za podstawowe jednostki badawcze przyjęto gminy wchodzące w skład 13 powiatów. Zakres czasowy analizy obejmuje głównie rok 2002 (wyniki Powszechnego Spisu Rolnego). Materiał uzyskano w Wojewódzkim Urzędzie Statystycznym w Kielcach z Zeszytów Powszechnego Spisu Rolnego dotyczących wszystkich gmin na badanym obszarze.

Celem niniejszego opracowania jest analiza zróżnicowania przestrzennego oraz ocena struktury pozarolniczej działalności, którą podjęły gospodarstwa rolne na obszarach wiejskich w województwie świętokrzyskim. Opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej przeanalizowano strukturę gospodarstw prowadzących działalność gospodarczą (pozarolniczą, rolniczą oraz obie jednocześnie). W części drugiej oceniono strukturę pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych, w trzeciej zaś wyznaczono wiodące kierunki tej działalności gospodarstw rolnych.

STRUKTURA AKTYWNOŚCI GOSPODARSTW ROLNYCH NA OBSZARACH WIEJSKICH

W gminach województwa świętokrzyskiego było w 2002 r. 173 816 gospodarstw rolnych. Najwięcej gospodarstw, bo aż 37 360 (tj. 21,5%) było w gminach powiatu kieleckiego, najmniej zaś w gminach powiatu kazimierskiego, zlokalizowanym na południu województwa – 6641 (tj. 3,82% ogółu).

Struktura gospodarstw według rodzaju prowadzonej działalności gospodarczej charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym (tab. 1). Obejmuje ona cztery kategorie gospodarstw. Najliczniejszą grupę stanowią gospodarstwa prowadzące wyłącznie działalność rolniczą. Ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw waha się od 24% w gminach podmiejskich, bezpośrednio sąsiadujących z największymi miastami województwa – np. Skarżyskiem Kamienną (np. Skarżysko 11,7%, Suchedniów 13,6%, Skarżysko Kościelne 28,2%), Starachowicami (np. gminy: Wąchock 36,1%, Brody 51,8%) i Kielcami (np. gminy: Zagnańsk 41,3%, Masłów 43,1%, Daleszyce 44,4%, Chęciny 47,7%) do około 90% w powiecie kazimierskim (przeciętna dla powiatu 85,2%, w tym gminy: Opatowiec 87,6%, Skalmierz 87,4%, Czarnocin 85,8%). Wysoki odsetek takich gospodarstw notuje się także w powiecie opatowskim (średnio

w powiecie 81,4 %; w tym gminy: Wojciechowice 94,3%, Lipnik 87,7%, Baćkowice 86,2%, Sadowie 84,8%) i sandomierskim (średnio 79,2%; np. gminy: Wilczyce 85,0%, Klimontów 83,6%, Samborzec 82,7%, Łoniów 82,5%).

Tabela 1. Gospodarstwa rolne prowadzące działalność gospodarczą (rolniczą, pozarolniczą) na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego
Table 1. Agricultural households running economical activity (agricultural, non-agricultural) in the rural areas of the świętokrzyskie voivodship

Powiat	Liczba gospodarstw ogółem	Gospodarstwa prowadzące działalność gospodarczą [%]			Gospodarstwa nie prowadzące działalności [%]
		wyłącznie rolniczą	wyłącznie pozarolniczą	rolniczą i pozarolniczą	
buski	15 652	72,9	1,9	9,7	15,5
jędrzejowski	15 389	75,5	1,5	8,4	14,6
kazimierski	6 641	85,2	0,5	9,5	4,8
kielecki	37 060	59,6	4,8	8,3	27,3
konecki	14 321	47,4	4,0	5,3	43,3
opatowski	11 551	80,1	0,5	9,3	10,1
ostrowiecki	9 836	64,5	3,5	6,7	25,3
pińczowski	8 063	79,0	1,3	7,6	12,1
sandomierski	15 587	79,2	1,1	9,5	10,2
skarżyski	7 798	24,1	6,3	3,9	65,7
starachowicki	9 630	59,8	2,9	9,2	28,1
staszowski	13 255	71,6	2,3	6,8	19,3
włoszczowski	8 773	68,1	2,7	7,5	21,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 (zeszyty spisowe dla poszczególnych gmin)

Oprócz gospodarstw prowadzących działalność gospodarczą odnotowano również liczną grupę gospodarstw nieprowadzących żadnej działalności. Charakteryzują się one odłogowaniem użytków rolnych, brakiem zwierząt gospodarskich i nieprowadzeniem działalności pozarolniczej. Stanowią one kolejną pod względem liczby i udziału kategorię gospodarstw rolnych w województwie świętokrzyskim. Źródłem dochodów w tych gospodarstwach były głównie renty, emerytury lub praca najemna. Wysokie udziały takich gospodarstw występują na obszarach silnie zurbanizowanych oraz charakteryzujących się niekorzystnymi dla rolnictwa warunkami przyrodniczymi. Największy odsetek takich gospodarstw odnotowano w powiecie skarżyskim, gdzie stanowią one aż 65,7% ogółu gospodarstw (np. gminy: Skarżysko 77,7%, Suchedniów 76,0%, Skarżysko Kościelne 64,5%) oraz w koneckim – 43,3 % (np. gminy: Stąporków 63,4%, Końskie 52,3%). W większości badanych powiatów udział tych gospodarstw waha się od 10 do 30% (tab. 1). Najmniejsze zaś udziały zanotowano w powiecie kazimierskim – 4,8% (np. gminy: Skalbierz 3,4%, Czarnocin 3,9%) oraz opatowskim 10,1% (np. gminy: Wojciechowice 0,1%, Lipnik 3,9%, Baćkowice 4,9%, Sadowie 5,2%).

Następną pod względem liczby i udziału kategorię gospodarstw stanowią gospodarstwa prowadzące zarówno działalność rolniczą, jak i pozarolniczą. Ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw osiąga wartości przekraczające 9% zarówno na niektórych terenach podmiejskich np. w powiatach: starachowickim (średnio 9,2%; w tym gminy: Pawłów 13,9%, Mirzec 12,5%), jak i na terenach o przewadze funkcji rolniczej np. w powiatach: buskim (przeciętnie 9,7%; np. gminy: Stopnica 12,5%, Busko-Zdrój 11,8%, Nowy Korczyn 10,5%), kazimierskim (przeciętnie 9,5% ogółu gospodarstw; np. gminy: Bejsce 10,6%, Kazimierza Wielka 10,5%, Czarnocin 9,7%), sandomierskim (średnio 9,5%; np. gminy: Obrazów 12,6%, Sandomierz 12,2%, Koprzywnica 11,9%, Samborzec 10,6%) oraz opatowskim (średnio 9,3%; np. gminy: Opatów 13,3%, Iwaniska 10,8%, Ożarów 9,9%).

Kolejną kategorię stanowią gospodarstwa rolne, które zawiesiły czasowo lub zaniechały działalności rolniczej i prowadzą wyłącznie działalność pozarolniczą. Najwyższe ich udziały w ogólnej liczbie gospodarstw występują w powiatach silnie zurbanizowanych, tj. skarżyskim (przeciętnie 6,3% ogółu; np. gminy: Suchedniów 8,6%, Skarżysko 8,4%) i kieleckim (średnio 4,8% ogółu; np. gminy: Masłów 11,9%, Morawica 8,4%, Daleszyce 7,7%, Miedziana Góra i Zagnańsk po 7,5%). Najmniejszy odsetek takich gospodarstw odnotowano natomiast w rolniczych powiatach – w kazimierskim (średnio 0,5% ogólnej liczby gospodarstw rolnych, np. gminy: Kazimierza Wielka 0,1%, Skalbmierz 0,5%) i opatowskim (0,5% ogółu gospodarstw; np. gminy: Baćkowice brak tego typu gospodarstw, Sadowie 0,3%, Iwaniska 0,4%, Lipnik po 0,5%).

Na większości obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego przeważają gospodarstwa prowadzące działalność gospodarczą wyłącznie rolniczą. Wyjątek pod tym względem stanowi północno-zachodnia część województwa, tj. powiaty: konecki i skarżyski, w których znaczącą rolę odgrywają gospodarstwa nieprowadzące żadnej działalności gospodarczej. Gospodarstwa łączące działalność rolniczą i pozarolniczą w zasadzie występują na terenie całego województwa, przy czym największy ich udział obserwuje się w południowej i wschodniej jego części. Natomiast gospodarstwa prowadzące działalność wyłącznie pozarolniczą w większości zgrupowane są w środkowej i wschodniej części województwa, często w pobliżu ośrodków miejskich takich, jak: Jędrzejów, Pińczów, Staszów, Opatów, Sandomierz, Ożarów, Ćmielów i Ostrowiec Świętokrzyski.

STRUKTURA POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARSTW ROLNYCH

Analiza struktury podmiotów gospodarczych funkcjonujących na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego wskazuje na dominujący udział jednostek działających w ramach jednej sekcji EKD, które stanowią ponad 90% ogólnej liczby gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą (tab. 2).

Tabela 2. Struktura działalności pozarolniczej gospodarstw rolnych według sekcji EKD (%)
Table 2. The structure of non-agricultural activity in agricultural households in the rural areas of the świętokrzyskie voivodship according to EKD (in %)

Powiat	W ramach jednej sekcji EKD							W ramach dwóch sekcji EKD
	razem	w tym						
		handel	przetwórstwo przemysłowe	budownictwo	transport i magazynowanie	agroturystyka	pozostałe sekcje	
buski	95,2	21,0	22,7	6,3	2,6	1,0	41,6	4,8
jędrzejowski	92,9	23,9	21,5	4,4	2,5	–	40,6	7,1
kazimierski	94,1	10,95	35,7	–	–	–	47,45	5,9
kielecki	93,3	23,8	16,2	6,7	6,1	0,6	39,9	6,7
konecki	94,4	20,5	23,7	3,6	2,8	–	43,8	5,6
opatowski	96,7	19,8	27,2	3,6	3,7	0,3	42,1	3,3
ostrowiecki	94,8	20,3	16,8	3,8	4,8	–	49,1	5,2
pińczowski	94,8	17,9	25,9	3,4	2,9	–	44,7	5,2
sandomierski	94,9	22,6	24,0	1,4	3,5	0,2	43,2	5,1
skarżyski	90,9	16,9	24,1	2,8	2,0	–	45,1	9,1
starachowicki	94,7	17,9	32,3	4,4	4,2	0,3	35,6	5,3
staszowski	95,0	24,2	24,6	6,2	4,7	0,6	34,7	5,0
włoszczowski	91,3	40,9	34,9	8,2	7,3	–	–	8,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 (zeszyty spisowe dla poszczególnych gmin)

W grupie podmiotów jednosekcyjnych najważniejszą rolę odgrywa handel i przetwórstwo przemysłowe, w ramach których skoncentrowana jest najliczniejsza grupa gospodarstw (40–50%) prowadzących działalność pozarolniczą. Handel i przetwórstwo przemysłowe pełnią zatem najważniejszą rolę w strukturze podmiotów gospodarczych.

Handel stanowi średnio 1/5 część wszystkich zarejestrowanych podmiotów w gospodarstwach rolnych. Duża część podmiotów działających w tej sferze powstała w pierwszej połowie lat 90., zapewniając lukę w tym zakresie, spowodowaną likwidacją wielu sklepów i punktów usługowych państwowych i spółdzielczych [Rosner 2002]. Należy zaznaczyć, że handel jest najprostszą formą działalności gospodarczej i w niewielkim tylko stopniu przyczynia się do generowania nowych miejsc pracy.

W układzie przestrzennym największym odsetkiem podmiotów handlowych w rolnictwie (powyżej 20%) odznaczają się środkowo-zachodnie części województwa (tj. powiaty: włoszczowski, kielecki, jędrzejowski) oraz rolnicze powiaty na wschodzie, tj. sandomierski, staszowski (tab. 2).

Z kolei niski udział handlu zaznacza się w powiatach – kazimierskim, skarżyskim, pińczowskim i starachowickim. Znacznie większe zróżnicowanie przestrzenne działalności handlowej wykazała analiza w układzie gmin, od około 5% w gminach Bejsce, Czarnocin, Opatowiec do ponad 20% w gminach Daleszyce, Busko Zdrój.

Drugim sektorem mającym istotne znaczenie w działalności pozarolniczej jest przetwórstwo przemysłowe. Skupia ono średnio 20–30% podmiotów działających w gospodarstwach rolnych. Sektor ten charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem przestrzennym. Najniższe udziały występują w środkowej i północno-wschodniej części województwa. Dotyczy to powiatów: kieleckiego (16,2%), ostrowieckiego (16,8%), jędrzejowskiego (21,5%) oraz buskiego (22,7%). Najwyższe zaś odsetki przetwórstwo przemysłowe osiąga w zachodniej, południowej i północno-wschodniej części województwa, a więc w powiatach: kazimierskim (35,7%), włoszczowskim (34,9%) oraz starachowickim (32,3%). Są to tereny, gdzie rolnictwo pełni dość dużą rolę.

Handel i przetwórstwo przemysłowe skupiają łącznie od 30 do 80% ogółu podmiotów gospodarczych, a zatem pełnią najważniejszą rolę w ich strukturze. Dominującą rolę tych sekcji w pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich Polski wykazały badania Bańskiego [2003].

Znacznie słabiej rozwinięte są pozostałe sekcje działalności pozarolniczej. Łącznie transport i magazynowanie oraz budownictwo występują w zaledwie około 10% ogólnej liczby gospodarstw prowadzących działalność pozarolniczą. O niskim poziomie rozwoju obydwu wymienionych sekcji świadczy również fakt, iż w badanym województwie występują gminy, w których nie ma ani jednego podmiotu gospodarczego z zakresu budownictwa (25 gmin), bądź transportu (26 gmin). Przestrzenne rozmieszczenie tych gmin charakteryzuje się jednak dużym zróżnicowaniem. W grupie tej odnotowano bowiem jednostki zarówno o korzystnych (Tuczępy, Skalbmierz, Działoszyce, Opatowiec), jak i niekorzystnych (Gowarczów, Fałków, Ruda Maleniecka) warunkach przyrodniczych, jak też występujących w pobliżu miast (Słupia Jędrzejowska, Słupia Konecka, Sadowie, Wojciechowice) lub z dala od terenów o dużym stopniu zurbanizowania (Bejsce, Radków). Również gminy o znacznym udziale analizowanych sekcji charakteryzują się dużym rozproszeniem terytorialnym. Mowa tu o gminach: Pawłów, Staszów, Zagnańsk, Busko Zdrój, Morawica charakteryzujących się wysokim udziałem w zakresie budownictwa oraz gminach: Bieliny, Górnio, Chęciny, Miedziana Góra charakteryzujących się wysokim udziałem w zakresie transportu i magazynowania.

Kolejnym rodzajem działalności gospodarstw rolnych przynoszącym dodatkowe źródło dochodu dla rolników jest ciągle rozwijająca się agroturystyka. Porównując liczbę gospodarstw świadczących usługi turystyczne z ogólną liczbą gospodarstw rolnych, czy też liczbą podmiotów gospodarczych działających na obszarach wiejskich, należy stwierdzić, że turystyka (w tym agroturystyka) ma

jeszcze małe znaczenie w strukturze dochodów gospodarstw oraz strukturze zatrudnienia ludności wiejskiej. Na 102 gminy wiejskie w województwie świętokrzyskim aż w 88 brak jest gospodarstw świadczących usługi w tym zakresie. Tym niemniej należy zaznaczyć, iż na wielu terenach, w tym o dużych walorach turystyczno-rekreacyjnych, funkcja ta rozwija się coraz dynamiczniej. Wymienić tu należy region Gór Świętokrzyskich (gminy: Daleszyce, Nowa Słupia, Bodzentyn, Chęciny), czy gminy: Chmielnik, Busko Zdrój, Sandomierz. Agroturystyka jest tą formą działalności pozarolniczej, która ma duży potencjał rozwoju na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego ze względu na jego znaczące walory turystyczne i krajoznawcze [Pałka 2004].

Badania przeprowadzone przez Niedzielskiego [1998] dotyczące struktury działalności firm na obszarach wiejskich wykazały, że stale zachodzą w niej istotne zmiany, wywołane z jednej strony małą dynamiką przyrostu liczby firm zajmujących się handlem i produkcją, a z drugiej większym przyrostem liczby firm usługowych, w tym zajmujących się wynajmem nieruchomości, pośrednictwem finansowym, doradztwem itp. Potwierdza to także analiza struktury według kierunków pozarolniczej działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych województwa świętokrzyskiego, gdzie aż 35–45% z nich koncentruje swoją działalność w grupie tzw. jednosekcyjne pozostałe (tj. poza handlem, przetwórstwem przemysłowym, budownictwem, transportem i turystyką).

Powyższą prawidłowość potwierdza również analiza struktury pozarolniczej działalności przeprowadzona metodą sześciu kolejnych ilorazów, powszechnie wykorzystywaną w badaniach geograficzno-rolniczych celem wyznaczenia elementów dominujących w danej strukturze. Stosując tę metodę, wyliczono przeważające elementy w strukturze działalności pozarolniczej gospodarstw rolnych według sekcji EKD. Brano pod uwagę następujące rodzaje pozarolniczej działalności gospodarczej:

- handel,
- przetwórstwo przemysłowe,
- pozostałe (budownictwo, transport, magazynowanie, agroturystyka i inne).

Wśród kierunków wiodących wyznaczono dominację (5 lub 6 największych ilorazów), przewagę (4 największe ilorazy), wysoki udział (3 największe ilorazy) i brak elementu dominującego (mniej niż 3 największe ilorazy). Należy dodać, że badaniom podlegały gospodarstwa rolne klasyfikowane w ramach jednej sekcji EKD.

Przeprowadzone badania wykazały:

- udział dominujący (dominacja) w 12 gminach,
- udział przeważający (przewaga) w 33 gminach,
- udział zrównoważony (wysoki udział) w 48 gminach
- udział towarzyszący i drugorzędny, które mają znaczenie marginalne.

Tak przeprowadzona delimitacja przestrzenna wykazała zdecydowaną przewagę w województwie świętokrzyskim gmin, w których jako element wiodący występuje pozostała działalność jednosekcyjna, zarówno jako element dominujący (11 gmin) i przeważający (21 gmin), jak i stanowiący wysoki udział w strukturze (tj. 3 ilorazy) w 32 gminach.

Handel jako wiodący kierunek (dominacja) odnotowano w gminie Radków (powiat włoszczowski), jego przewagę odnotowano między innymi w zachodniej części powiatu włoszczowskiego (gminy: Włoszczowa, Moskorzew, Kluczewsko), zaś udział wysoki głównie w wybranych gminach powiatu kieleckiego (Mniów, Pierzchnica, Raków) oraz staszowskiego (Oleśnica, Osiek).

Przewaga przetwórstwa przemysłowego zaznacza się w gminach: Czarnocin (powiat kazimierski), Słupia Konecka (konecki), Obrazów (powiat sandomierski), Łączna (skarżyski), Bogoria (staszowski) i Secemin (powiat włoszczowski). Gminy, w których stwierdzono wysoki udział przetwórstwa przemysłowego to: Stąporków (w powiecie koneckim), Bliżyn (w powiecie skarżyskim), Pawłów i Mirzec (w powiecie starachowickim), Waśniów (w ostrowieckim), Łoniów (w sandomierskim), Tuczępy (w buskim), Imielno (w jędrzejowskim) i w gminie Krasocin (powiat włoszczowski).

Natomiast w żadnej z gmin województwa świętokrzyskiego jako elementu wiodącego nie odnotowano agroturystyki.

W 8 gminach, ze względu na duże rozproszenie działalności pozarolniczej, stwierdzono brak elementu dominującego, nie wyróżniono w nich zatem wiodącego kierunku działalności. Dotyczy to gmin: Bieliny, Łągów, Strawczyn (w powiecie kieleckim), Tarłów, Wojciechowice (w powiecie opatowskim), Solec Zdrój (w buskim), Bałtów (w ostrowieckim) i Skarżysko Kościelne (w powiecie skarżyskim).

Powyższa analiza działalności pozarolniczej wskazuje na jej duże zróżnicowanie oraz złożoność podmiotowej struktury przedsiębiorczości gospodarczej na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego. Istotną rolę pełni tu bowiem szeroko rozumiany sektor usług, przy dużym udziale handlu, działalności przetwórczej oraz w mniejszym stopniu budownictwa, transportu i agroturystyki.

PODSUMOWANIE

Wprowadzenie mechanizmów gospodarki rynkowej przyczyniło się do rozwoju nowej kategorii gospodarstw rolnych, tj. jednostek prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą. Jest to zjawisko pozytywne, stymulujące wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz przyczyniające się ze względu na tworzenie nowych miejsc pracy do ograniczenia jawnego i ukrytego bezrobocia. Rozwój pozarolniczej aktywności na obszarach wiejskich w Polsce i w województwie świętokrzyskim przyczynia się również znacząco do poprawy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych. Przeprowadzona analiza wykazała duże

zróźnicowanie przestrzenne struktury pozarolniczej aktywności gospodarstw rolnych na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego. Wskazują na to między innymi znaczące różnice ich udziału w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych. Niekorzystnym zjawiskiem jest stosunkowo niska aktywność pozarolnicza w małych i średnich powierzchniowo gospodarstwach rolnych, jak również na terenach charakteryzujących się niekorzystnymi warunkami przyrodniczymi dla rozwoju rolnictwa. Natomiast na obszarach tych ze względu na trudną sytuację dochodową gospodarstw rolnych powinny się rozwijać alternatywne, pozarolnicze źródła dochodów.

Poprawa sytuacji ekonomicznej na obszarach wiejskich wymaga pomocy państwa w stosunku do gospodarstw podejmujących działalność pozarolniczą. W tym zakresie wiele pozytywnych działań, głównie propagujących podejmowanie i rozwój alternatywnych źródeł dochodów w gospodarstwach rolnych, realizują Wojewódzki i regionalne Ośrodki Doradztwa Rolniczego.

W procesie rozwoju funkcji pozarolniczych obszary wiejskie w znacznym stopniu zdane są na własne siły oraz na aktywizację własnego potencjału rozwojowego. Zatem istnieje oczywista potrzeba uaktywnienia wszystkich niewykorzystanych możliwości, które tkwią w lokalnych środowiskach. Dlatego aktywizacja środowisk lokalnych powinna być celem działań władz lokalnych w gminach.

BIBLIOGRAFIA

- Bański J. *Pozarolniczy rozwój gospodarczy na obszarach wiejskich w Polsce*. Przegląd Geograficzny, t. 75, 2003, z. 3.
- Kłodziński M. *Bariery i priorytety w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej*. Postępy Nauk Rolniczych, nr 4, 2001.
- Niedzielski E. *Przemiany strukturalne podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich* [w:] Agrobiznes w krajach Europy Środkowej w aspekcie integracji z Unią Europejską, Roczniki Naukowe SERiA, t. 2, 1998.
- Pałka E. *Uwarunkowania i kierunki rozwoju agroturystyki na Kielecczyźnie*. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004.
- Rosner A. *Przedsiębiorczość wiejska a lokalny rynek pracy* [w:] Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej. IRW i R PAN, Warszawa 2002.
- Stola W. *Funkcje obszarów wiejskich w dobie transformacji gospodarki Polski – wybrane zagadnienia* [w:] Pałka E. (red.), *Funkcje obszarów wiejskich*. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2005.

Ewa Pałka
Instytut Geografii Uniwersytet
Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach
ul. Świętokrzyska 15,
25-406 Kielce

Recenzent: Prof. dr hab. Władysława Stola